

УДК 811.111'272'42

Бешлей О. В.,
аспірант,
Чернівецький національний університет
beshleyka@mail.ru

ІНТЕРПРЕТАЦІЙНО-ПЕРИФЕРІЙНЕ ПОЛЕ КОНЦЕПТУ *МОЛОДІСТЬ* В АНГЛОМОВНОМУ ЛІТЕРАТУРНО-ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ

Анотація

У статті досліджується актуалізація концепту *МОЛОДІСТЬ* в англomовному художньому дискурсі на основі аналізу сполучуваності номінативної лексеми з контекстуально-смысловими одиницями, вираженими іменниками, прикметниками та дієсловами для виявлення прототипних та індивідуальних ознак особи молодого віку, які репрезентують інтерпретаційно-периферійне поле даного концепту з точки зору представників англійської лінгвокультури.

Ключові слова: концепт, ознака, експлікація, імплікація, слова-супровідники.

Summary

The article deals with the actualization of the concept *YOUTH* in English literary discourse based on the analysis of the compatibility of nominative lexeme with contextual and semantic units expressed by nouns, adjectives and verbs for revealing specific prototypical and individual features of a young person, that represent interpretive peripheral field of the concept in terms of the members of the English linguo-culture.

Key words: concept, feature, explication, implication, accompanying words.

Процес вікового розвитку є актуальним і значущим для людини протягом всього його життя, що знаходить відображення в текстах літературно-художніх творів. У даній роботі аналіз художніх літературних творів здійснюється в контексті лінгвокогнітивних досліджень. У нашому розумінні аналіз літературно-художнього дискурсу на лінгвокогнітивному рівні передбачає розгляд реалізації концепту *МОЛОДІСТЬ* на всіх рівнях мови в їх тісній взаємодії.

Незважаючи на те, що *молодість* є абстрактною назвою вікового періоду, в даному дослідженні **об'єктом** концептуального аналізу вважаються ілюстрації текстових фрагментів, які містять дану лексему. До уваги беруться слова-супровідники, які актуалізуючись в тексті, маніфестують ознаки досліджуваного концепту в цілому.

Основним **завданням** даного дослідження є опис і структурування інтерпретаційно-периферійного поля концепту *МОЛОДІСТЬ*, що актуалізує концепт в художньому тексті. Перш ніж перейти до опису інтерпретаційно-периферійного поля (здійснюваного на матеріалі художніх прозових текстів), в якому актуалізуються його ознаки, що визначаються за допомогою концептуального аналізу даної лінгвоментальної сутності і її складових, було б логічним спершу розглянути способи вираження досліджуваного концепту в художньому дискурсі.

Як відомо, лексикографічні джерела дають неповну картину ознак і структури концепту. Перш за все, це стосується образної і прагматичної складових концепту. Існує певна специфіка виявлення засобів вираження досліджуваного концепту на лексикографічному та текстовому етапах концептуального аналізу відповідно до структури даної одиниці. Сучасній лінгвістиці притаманною є увага до когнітивного відображення знань носіїв мови, що виправдовує вивчення художнього тексту як інструменту представлення цих знань [8, 36]. Цілком очевидно, що твори художньої літератури принципово відмінні від комунікації в її традиційному розумінні. Мова літературних персонажів, як правило, стилізована і характеризується певним підбором слів і виразів, які є засобами художнього зображення дійової особи літературного твору [7, 94]. Комунікація, відображена у художньому тексті, незважаючи на деяку свою відірваність від природної комунікації, визнається достовірним матеріалом для дискурсивно-когнітивних досліджень, здійснюваних на її основі, що доводить існування великої кількості лінгвістичних робіт, виконаних в дискурсивно-когнітивному руслі.

Перш за все, зауважимо, що в контексті можемо зустрічати ствердження про перебування особи в молодому віці або значення, зворотнє значенню вікового розвитку, іншими словами, значення вікової регресії (*remain young, become young again*).

Аналізуючи тексти, ми виявляємо, що актуалізація концепту в тексті має більш розгалужену структуру в порівнянні з лексикографічною вербалізацією. Текстова структура включає наступні елементи:

1. Окреме слово (*young, youth*);
2. Словосполучення (*rose-red youth, rose-white boyhood*);
3. Текстовий фрагмент (*There is such a little time that your youth will last – such a little time. The common hill-flowers wither, but they blossom again. The laburnum will be as yellow next June as it is now. In a month there will be purple stars on the clematis, and year after year the green night of its leaves will hold its purple stars... Youth! Youth! There is absolutely nothing in the world but youth!* [13, 31]).

Варто відзначити, що окреме слово, лексема є найбільш частотною одиницею лексикографічного аналізу, а для текстового аналізу актуальними є одиниці як лексичного (слово), так і синтаксичного рівня мови, а саме, вільні і фразеологічні словосполучення. Текстовий рівень значно розсуває кордони концепту, розширюючи і доповнюючи його образ.

Вказівка на молодий вік в тексті здійснюється експліцитно і імпліцитно.

Серед найбільш поширених мовних засобів вираження концепту МОЛОДІСТЬ в тексті, ми виділяємо:

1) одиниці, що безпосередньо номінують *молодість* як вікову категорію (*youth, adolescence, boyhood, girlhood, teen age*).

2) одиниці, що визначають осіб, які перебувають в *молодому* або *підлітковому* віці (*young man, young woman, young girl, young boy, adolescent, teenager, a youth*).

3) одиниці, виражені числівниками, що є конкретним і точним позначенням віку індивіда (*He was seventeen ...*). Важливо відзначити, що в англomовній художній літературі не знаходимо позначень конкретного віку індивіда числом. Цю функцію в художніх текстах завжди виконують числівники. В словникових дефініціях вказівка на конкретний вік здійснюється за допомогою цифри (*teenager – someone who is between 13 and 19 years old*).

4) одиниці, які вказують на вік особи, виражені прикметниками або іменниками (*You were too young ... she had forgotten most of that; for she had been so young ...*).

5) одиниці, які імпліцитно позначають вік індивіда через вказівку на його соціальний статус і виконання певних функцій в суспільстві.

Наступним кроком в реалізації поставленого завдання є виявлення ознак, які репрезентують інтерпретаційно-периферійне поле даного концепту з точки зору представників англійської лінгвокультури. Периферійні ознаки концепту виявляються за допомогою концептуального аналізу, який включає аналіз сполучуваності та контекстуальний аналіз мовних одиниць. Ознаки експлікують різні аспекти досліджуваного концепту.

Виявлення периферійних ознак, які є частиною концептуальної сфери вікової категорії *молодість*, асоціативно пов'язані з нею й актуалізуються в мовному дискурсі (конкретніше, літературно-художньому), відбувається за допомогою вилучення з аналізованих текстових фрагментів ситуативно зумовлених слів-супровідників. Лінгвісти [3; 2; 4; 6; 7] стверджують, що сполучуваність фіксує і відтворює “найбільш важливі для мовної картини світу “кванти” сенсу культурних концептів” [4, 35]. Вважається, що дослідження сполучуваності може розкрити уявлення, образи, гештальти, характерні для тієї чи іншої культури. Сполучуваність може допомогти реконструювати мовну картину світу, проникнути в концепт [6] і досліджувати його національно-культурну своєрідність. Тому дуже важливо звертати увагу на синтагматичні зв'язки одиниць. Узуальна сполучуваність репрезентує загальнонаціональну когнітивну структуру, а окаяональна – індивідуально-авторську [5, 229].

За допомогою виділених характеристик можуть експлікуватися як типологічні / прототипні, так і індивідуально-особистісні ознаки особи молодого віку. Прототипні ознаки – це існуючі в концептуальній картині світу етносу стандартизовані уявлення мовців про властивості предметів або подій [1, 337]. У нашому випадку це уявлення про ознаки концепту **МОЛОДІСТЬ**, які є загальнонародними, тобто найважливішими і частотними в свідомості етносу. Ознаки, що володіють індивідуально-особистісним характером, певною мірою відображають концептуальну картину автора твору, тому, на відміну від прототипних характеристик, є побічними, можливими і потенційними. У своїй сукупності ознаки формують неоднорідну площину, яка відтворює дуже широку картину

обов'язкових і потенційних ознак концепту, для вивчення яких потрібно залучати велику кількість текстового матеріалу.

Аналізу підлягають як узуальна, так і okazіональна сполучуваність імені концепту з дієсловами, іменниками і прикметниками, оскільки тільки на основі сполучуваності можна окреслити необхідний імпліцитний образ. Досліджуючи абстрактне ім'я, науковці зазначають, що дієслівна та іменникова сполучуваність імені допомагає отримати вихідні дані щодо проєкції концепту на явища, які пізнаються емпірично, в той час як атрибутивна сполучуваність дозволяє зробити висновки про проєкцію концепту на властивості, що можуть бути отримані аналогічним способом [7, 39].

Слід зазначити, що практично завжди певна розглянута ознака супроводжується оцінною характеристикою, оскільки автор, незважаючи на прагнення залишатися об'єктивним, свідомо чи несвідомо дає оцінку тій чи іншій події, відображеній у тексті. Часто це відбувається за допомогою не одного слова-супровідника, а внаслідок поєднання кількох мовних одиниць, актуалізованих в єдиному текстовому фрагменті.

Отже, у дослідженні ми виділяємо контекстуально-сміслові одиниці, які безпосередньо і напряду пов'язані з даним концептом, за допомогою яких потім виявляємо ознаки, що характеризують осіб молодого віку. Даний алгоритм відбувається через встановлення смислових зв'язків з мовними виразами. У літературно-художньому дискурсі характеристики осіб молодого віку маніфестуються лексичними і синтаксичними мовними засобами.

До лексичних засобів репрезентації характеристик осіб молодого віку відносимо прикметники, іменники і дієслова, які в текстових фрагментах представлені в поєднанні з віковими одиницями і номінуються особою молодого віку. Лексеми атрибутивної і субстантивованої природи постулюють різноманітні якості осіб молодого віку. Дієслова характеризують особу через дію, що виконується нею безпосередньо або через дію, яка спрямована на неї іншою особою. Серед синтаксичних засобів виділяємо словосполучення різноманітної природи (субстантивні, атрибутивні, дієслівні, прийменниково-іменникові), а також завершені в граматичному і комунікативному вираженні уривки тексту описового або уточнюючого характеру, за допомогою яких зображується особа молодого віку.

Усі аналізовані одиниці (лексичні і синтаксичні засоби, що репрезентують периферійні ознаки концепту) об'єднуються за наявністю загальної гіпосеми, що вказує на особу молодого віку, а диференціюються на підставі наявності різних гіперсем у структурі свого значення.

У пропонованому текстовому фрагменті експлікуються такі ознаки концепту МОЛОДІСТЬ як вразливість, беззахисність за допомогою опису підліткового періоду розвитку особи молодого віку, у всіх сферах життєдіяльності якої відбувається багато змін. Це кризовий період, який

включає фізичне, емоційне і інтелектуальне дозрівання, зіткнення підлітка із зовнішнім світом, який часто сприймається як щось вороже.

Adolescence is a vulnerable time. Many changes are occurring [11, 247].

А в наступному фрагменті експлікується такі ознаки концепту як нудьга і помилкова зрілість, які відображають суперечливу сутність даного вікового періоду, що відзначається в психологічній літературі.

Adolescence brought the usual boredom and false maturity [9, 235].

Як уже зазначалося, концептуальний аналіз проводиться за допомогою дослідження сполучуваності мовних одиниць з номінантами *молодості*. Також використовується контекстуальний аналіз текстових фрагментів, що містять вікові одиниці на позначення особи молодого віку. Спершу розглянемо атрибутивні одиниці. Характеристика особи молодого віку відбувається із залученням прикметників до вікової лексеми, виконуючи синтаксичну функцію визначення. Слова-супровідники можуть класифікуватися відповідно до типу характеристики, яку вони експлікують. Найчастіше трапляється поєднання декількох слів-супровідників, актуалізованих в одному текстовому фрагменті.

У наступному прикладі фізіологічна характеристика зростання індивіда виражена за допомогою прикметника *високий (tall)* і функціонує в поєднанні зі схвальною оцінкою персонажем даного факту.

Speaking of young boys, that nice fellow Hank is growing some, is not he? Tall for his age. I forget how old he is [11, 172].

Слова-супровідники можуть актуалізувати також індивідуально-особистісні характеристики тінейджерів. Ознака сміливість / хоробрість, маніфестована в наступному прикладі, в поєднанні з позитивною оцінкою актуалізується в складній для підлітка ситуації – загибелі близької людини.

You are a brave young man [11, 95].

У цьому фрагменті виступає ознака серйозність, яка отримує схвальну оцінку мовця. *You are very like my brother, a serious young man. Old for your age* [12, 168].

Чимало прикладів зображення індивідуально-особистісних рис (емоційного та психічного характеру) зустрічаємо у фрагментах, що описують стан та поведінку осіб підліткового віку. Це, очевидно, пов'язано зі зміною орієнтирів та пріоритетів, яка настає в переломний період кожного тінейджера. Наприклад, ознака важкість підліткового віку експлікована в наступному фрагменті.

Having been a fatty difficult teenager myself I like to think that ... [10, 62].

Одержимість як особлива ознака представників підліткового віку нерідко експлікується в художньому тексті відповідною лексемою.

And like any other obsessed teenager Claire spends all her... [10, 64].

У даному реченні субстантивований прикметник *the young* є номінантом концепту, позначаючи осіб молодого віку в якості збірного поняття. Актуалізована в тексті лексема *honesty (прямота)* експлікує такі

ознаки героїв-тінеджерів, як простота, наївність і невинність, відсутність будь-якого розрахунку в дружніх стосунках.

*So they talked with the simple **honesty of the young** who have not yet learned to choose friends for advantage, prestige or any reason but honest liking [12, 219].*

У наступних текстових фрагментах актуалізація ознак відбувається за допомогою синтаксичних засобів. Текстовий фрагмент і граматично, і в комунікативному плані маніфестує ознаку потреба в наставнику. Герой втратив близьку людину, вітчима, який змінив йому батька. Це сталося в підлітковому віці, тобто тоді, коли присутність близької дорослої людини вкрай важлива.

*I'm so worried about Hank ... He loved Ben so ... He'll need a **man to guide him** ... Will you do it, Paul? Will you take him in hand? This **young man** needs someone **he can trust to help him** get over this [11, 245].*

З нижченаведеного контексту вимальовується типовий образ тінейджера, що актуалізується за допомогою дієслівних словосполучень зустрічатися з дівчатами і палити траву, маніфестують ознаку вільне проведення часу.

*Mark peeked through the weeds. "Shhhhh!" He had heard stories around the trailer park of **teenagers** using these woods **to meet girls and smoke pot**, but this car didn't belong to a teenager [12, 237].*

Синонімічною до лексеми *teenager* є лексема *juvenile*. У прикладі нижче відтворюється характерна риса осіб молодого віку слухати гучну панк-музику, за допомогою якої експлікуються такі ознаки як непослух і впертість, прагнення робити всім все на зло. У цьому виражається підлітковий бунт.

*The **juvenile**, now lurking in the kitchen, put on **loud punk music** just to let everyone know he was still around [10, 114].*

У плані актуалізації ознак, які є значущими для створення образу молоді особи, показовим є наступний фрагмент.

*This **young boy** still touched his heart. **Halfway between manhood and childhood** he was a man in his gray trousers and **navy jacket and well-polished shoes**, with a start of a **dark brown on his upper lip; a child with the braces on his teeth and sweet candor of his smile** [11, 240].*

За допомогою слів-супровідників *halfway between manhood and childhood* (на півдорозі між дорослістю і дитинством) виділяються прототипні риси даного періоду: невизначеність і розмитість у рішеннях і кроках. У фрагменті актуалізуються ознаки, які характеризують представника молодого віку як вже дорослого чоловіка (зовнішній вигляд, поява волосків над верхньою губою), але ще дитини (щира простодушна посмішка, що відкриває брекетти на його зубах), і які органічно поєднуються в одній людині. За допомогою даних слів-супровідників репрезентуються ознаки, що описують типового підлітка.

Дослідження концепту МОЛОДІСТЬ в літературно-художньому дискурсі дозволило зробити певні **висновки**. Периферійні ознаки концепту виявляються за допомогою концептуального аналізу при виокремленні ознак концепту і репрезентують його інтерпретаційно-периферійне поле. Сполучуваність допомагає проникнути в концепт і дослідити його національно-культурну своєрідність. Таким чином, отримуємо сфери функціонування досліджуваного концепту, виділені за допомогою як типологічних / прототипних, так і індивідуально-особистісних ознак особи молодого віку: фізичні і фізіологічні, оцінні, інтелектуальні, індивідуально-особистісні, поведінкові, психо-емоційні, зовнішнього вигляду, роду діяльності.

Обмеження рамками аналізу концепту не дозволяє розглянути всі стилістичні та образні засоби його вираження. Дана область є **перспективною** для наступних етапів дослідження, особливо в поетичних текстах, які представляють багатий матеріал в плані оказіональних, індивідуальних, авторських, метафоричних способів відображення концепту.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арутюнова Н. Д. Язык и мир человека / Н. Д. Арутюнова. – М. : Наука, 1999. – 369 с.
2. Лебедев М. Г. Время как когнитивная доминанта культуры. Сопоставление американской и русской темпоральных концептосфер / М. Г. Лебедев. – Владивосток, 2002. – 244 с.
3. Левицкий В. В. Слова-консоциации и побочный смысл : забытые идеи Г. Шпербера и К. О. Эрдмана / В. В. Левицкий // Методи аналізу тексту : збірник наукових праць. – Чернівці : ЧНУ, 2009. – С. 165–182.
4. Опарина Е. О. Лингвокультурология : Методологические основания и базовые понятия / Е. О. Опарина // Язык и культура. – М. : Наука, 1999. – С. 27–49.
5. Попова З. Д. Язык и национальное сознание / З. Д. Попова, И. А. Стернин // Вопросы теории и методологии. – Воронеж : ВГУ, 2002. – 260 с.
6. Рахилина Е. В. Когнитивный анализ предметных имен : семантика и сочетаемость / Е. В. Рахилина. – М. : Институт языкознания, 2000. – 362 с.
7. Чернейко Л. О. Абстрактное имя в семантических и прагматических аспектах : автореф. дисс. на соиск. ученой степени докт. филол. наук : спец. 10.02.20 "Теория языка" / Л. О. Чернейко. – М., 1997. – 48 с.
8. Щирова И. А. Наука о текстах, теория текста, лингвистика текста : проблемы терминологии и дисциплинарного статуса / И. А. Щирова // Язык. Текст. Культура. *Studia Linguistica*. – 2007. – № 16. – С. 75–82.
9. Barnes J. *The Fruit Cage* / Julian Barnes. – Kent : Chatham, 2005. – 513 p.
10. Fitzgerald S. *The Great Gatsby* / Scott Fitzgerald. – Scribner, 2004. – 180 p.
11. Jong E. *Tapestry* / Erica Jong. – New York : Bantam Doubleday Dell Publishing Group, 1989. – 554 p.
12. Steinbeck J. *The Red Pony* / John Steinbeck. – Penguin Books, 1992. – 100 p.
13. Wilde O. *The Picture of Dorian Gray* / Oscar Wilde. – Penguin Books, 1998. – 280 p.

Стаття надійшла до редакції 5 грудня 2016 року